

Tollal és ecsettel

Beszélgetés Deák Lászlóval

„Ha lapjaimat kiterítem, / az asztalon megindul az élet. / Lópaták csatognak a macskakövön, / üvöltve szemetel a házmester, / és átszozog az udvaron a halott nagymama” – írta Deák László *Emlékkönny* című kötetének címadó versében. A József Attila-díjas költőt, a könyvkiadó és képzőművész Deák Lászlót emlékeiről, pályájának alakulásáról, s irodalmunk jelenéről kérdeztem.

– *Munkásságodat ismerve úgy látszik, számokra a képzőművészet és az irodalom egyformán fontos. Már gyermekkorodban párhuzamosan alakult ki ez a kétféle érdeklődés?*

– Gyermekkoromban egyformán érdeklődtem mind a képzőművészet, mind az irodalom iránt, majd érdeklődésem mindinkább eltolódott a képzőművészet felé. Kezdetben megítélésem szerint írásaim nem voltak annyira elevenek, mint amennyire úgy éreztem, hogy a festményeim azok. A festés fontosabb volt számomra. Úgy éreztem, inkább festőként tudnék valamit kezdeni magammal, s később a baráti köröm is festőkből verbuválódott.

– *Ez a baráti kör inspirált?*

– Kölcsönös módon választottuk egymást, s bizonyára befolyásolt.

– *Középiskolát is érdeklődésed szerint választottál?*

– Nem, a Fazekasba jártam, s úgy gondoltam, hogy majd a Képzőművészeti Főiskolára fogok felvételizni, ehhez elég komoly stúdiumokat végeztem.

– *Milyen tanáraid voltak a középiskolában?*

– Csupa deklasszált elem, akik korábban például egyetemen tanítottak, csak onnan kivágták őket. Volt egy fizikatanárom, aki Niles Bohrnak volt az asszisztense, és őt is bélistázták. Madarász Imre, a kiváló festő is tanított. A nővéremnek Szabó Magda volt az osztályfőnöke, s engem is tanított egy

évig. Nagyon jó tanár volt, az a *Vörös tinta*, ami erről az iskoláról szól, valóságos figurákról íródott, abban az iskolában játszódik. Én irtó gyenge voltam, oroszul nem akartam tanulni a tradíciók miatt, de átbukdácsoltam. S matematikából sem jeleskedtem, de betudták. Nem éreztem ezt megalázónak. A matematikatanárom megfogadtatta velem, hogy átenged, ha nem megyek olyan pályára, ahová kell a matematika. Most persze egyebet sem csinállok, mint számolok. Ez könnyelmű ígéret volt.

– *Kisgyermekként családod támogatott képzőművészeti ambícióidban, esetleg örököltél ilyen képességeket?*

– Támogatott, de hogy a tehetséget örököltém volna, nem tudom. Talán annyiban, hogy az apai nagyapámnak lehettek ilyenfajta képességei, másról nem tudok.

– *Mesélnél a családozról?*

– Apai nagyanyám, Rákóczi Emma erdélyi születésű, az apai nagyapám Pozsonyban született, majd végigutazta egész Felső-Magyarországot, egy ideig Munkácson élt, onnan lekerült Erdélybe, ahol megismerkedett nagyanyámmal, összeházasodtak, majd megszületett apám. Amikor az első háború után a románok ott úgy léptek fel, mint jogos tulajdonukban, a nagyapám papír- és könyvkereskedésében megtalálták az odavitt puskákat.

– *Miért voltak nála puskák?*

– Azok vitték oda, akik keresték, hogy biztosan megtalálják. Majd felszólították, hogy románosítsa a nevét, de erre nem volt hajlandó. Ez után felszólították a hitelezőit, hogy hajtsák be követeléseiket rajta, s így szépen kipenderítették. Nagyszüleim ezután telepedtek át Magyarországra. Nagyapám vitézkedő ember volt, beköltözött a Keletinél az első szállodába a családjával együtt, s azt gondolta, hogy ott fog élni. De a pénzük néhány nap alatt elfogyott. Bohém figura lehetett, sajnos nem ismertem személyesen. Sokat költöztek, ennek következtében apám elég rapszodikusán járta ki az iskoláit. Többszöri költözökés után albérletbe kerültek édesanyám családjához. Édesanyámék kiadtak egy lakrészt, ahová apámék beköltöztek, ott idővel a fiatalok között szerelem szövődött. Anyai nagyanyám csallóközi származású, nagyapám pedig Balassagyarmat környéki. Nagyanyám szabónő volt, ebből élt, s ezt a jövedelmet egészítették ki a kiadott lakrészből, a harmincas években. Édesanyámból tisztviselő lett, és az is maradt egész életében. Édesapámat állandóan behívták katonának – besorozták huszárnak, kiküldték a frontra, ahol megsebesült, később orosz fogságba esett, de szerencsére nagyon rövid időn belül hazakerült. Boltvezetőként dolgozott az egykor nagyon híres, Kossuth Lajos utca és a Petőfi Sándor utca sarkán elhe-

lyezkedő papírkereskedésben, a Szénássy és Fia cégnél. Miután államosították ezt a nagy múltú, ele-

A nagymama, Rákóczi Emma a költő édesapjával

gáns és becses céget, az Ápisz egyik boltjává vált. Apám megpróbált ezeknél az Ápiszoknál elhelyezkedni, de nem maradt meg sokáig egyik helyen sem, mert folyton összeveszett mindenkivel. Próbált elmenni műszaki rajzolónak, mert volt hozzá tehetsége, az Ikarusznál talált is munkát, de ott racionalizáltak, így 1956-ban már a Ganznál dolgozott.

– *Te 1956-ban tízéves voltál, milyen emlékeid vannak a forradalomról?*

– Mindenre emlékszem. Október 24-én be kellett volna írnom egy füzetbe, hogy a folyosón nem ordítok, és még napokig azt forgattam a fejemben, miként fogom ezt teljesíteni ilyen körülmények között. Pedig nem voltam valami lelkiismeretes gyerek, de ez valahogy fontosnak látszott, lehet, hogy a körülmények előli menekülés egyik módja volt. Még lent a pincében is ez foglalkoz-

tattott, mert óvóhelyen is voltunk, hiszen negyedike után elkezdtek aknázni. Abban a házban, ahol laktunk, nem volt egyetlen ember sem, akivel kapcsolatban a legkisebb gyanú felmerült volna, hogy kommunista érzelmű, pláne, hogy Rákosival rokonszenvezne. Kivéve egy ávós kinézetű alakot, jelentéktelen külsejű kis embert, aki lejött az óvóhelyre, nem mutatkozott be senkinek, kabátban állt a pince közepén egy-két napig. Kínálták étellemmel, de nem fogadott el semmit, majd ahogy jött, köszönés nélkül, ugyanúgy távozott. Senki nem tudta róla, hogy kicsoda. A mi házunkban inkább tisztviselők laktak, nem firtatták, hogy ki ő és mit akar. A környékünkön kemény harcok folytak, mert az utcánk végében egy távíróközpont működött. Telje-

sen egyértelmű volt, hogy mi a forradalom mellett állunk, gyerekek is, felnőttek is. És látható volt, hogy mi lesz a vége. Nagyanyám rejtegette egy darabig az 56-os kiadványokat, újságokat, de amikor elkezdődött 1956 végén, 1957 elején az éjszakai begyűjtés, megijedt és eltűzelve ezt a hatalmas mennyiségű anyagot, amit nagyon sajnálok.

– *Nyilván féltette a családját is.*

– Persze, akkor többen laktunk együtt, ott lakott a két nagyanyám, mi négyen, a nővéremmel, volt még egy ágyrajárónk is. Nagyanyám nem akarta kockáztatni, hogy esetleg elviszik apámat vagy anyámat, vagy valamilyen más szerencsétlenség érne minket ezek miatt a kiadványok miatt. A másik nagyanyám, a szabó, amikor

hozták a zászlókat, mert kivágták belőlük a címet, a kivágott kört mindig szépen körbevarrta.

– *Nem lett ebből baja?*

– Nem, mert a házbeliek nem jelentették fel. Egynéhányan a házból disszidáltak, azt tudom, hogy apámék is foglalkoztak a gondolattal, azonban a két nagyanyámra való tekintettel végül maradtak.

– *Milyen érzés volt kisfiúként egy levert forradalom után visszatérni az iskolába?*

– Egy darabig még volt hittan, és minden másképp ment, de aztán szépen lecsengett az egész. Amikorra eljött május elseje, az úgynevezett nagy kiállítás, kihajtották anyámékat is kötelező jelleggel felvonulni. Akkor senki nem merte kockáztatni az egzisztenciáját és a családja nyugalomát, így kimentek. El tudom képzelni, hogy a rendszernek voltak hívei valahol, ahová én nem jártam, s lehet, hogy ezek lelkesedéssel üdvözölték, hogy leverték a forradalmat, de én ilyen embert nem

A nagyapa

ismertem. A házunkban laktak gyári munkások is, de azok szocdemek voltak.

– *A megtorlás hónapjairól milyen emlékeid vannak?*

– A lakásunk kapott egy belővést, s ezért sok segélycsomagot kaptunk svéd, dán, svájci, amerikai élelmiszereket, ruhaneműt, s én csaklitztam apámtól a segélycsomagban kapott Camel cigarettából. 1957 legelején történt, a Fűvészkert környékén sétáltunk apámmal, amikor egy orosz dzsip, nem sokkal előttünk megállt. Apám elkapott és hullasápadtan berántott egy kapu alá, akkor még nem voltak zárva napközben a kapuk, mint most. Kikukucskált a résen, s látta, hogy két vagy három orosz összekapkodta a járdán arra járó embereket és belökte őket a kocsiba. Amikor elmentek, apám zöld volt, rögtön bementünk az első kocsmába és keményen bepálinkáztunk.

– *Gyermekként te is megélted, mint oly sokan a diktatúrában, hogy volt egy külső „igazság”, és volt, amiről a családban hallottál?*

– Engem még csak nem is figyelmeztettek arra, hogy nem szabad elmondani senkinek, amit ott-hon hallok, de tudtam, s hallgattam.

– *Gimnázium után felvételiztél a Képzőművészeti Főiskolára.*

– Meggyőződésem volt, hogy a felvételi követelményeknek eleget tudok tenni. De nem így történt. A felvételem bár sikeres volt, létszámihiányos lettem. Akkoriban még többen jelentkeztek a képzőre, mint manapság, s még kevesebb hely volt. A felvételi döntést úgy hozták, amint az lenni szokott, a leghetesebbeket, akik virtuózabban rajzoltak, mint a nagy átlag, kiemelték. S persze volt egy nagyjából egyenletes színvonalon produkáló társaság, amelybe én is beletartoztam, akik nagyjából ugyanazokkal a képességekkel rendelkeztek, közülünk na-

gyon nehéz volt kiemelni azt, aki egy paraszthajszállal jobb, mint a másik. Azt, hogy a tizenkét-tizenöt helyre ki kerül be, különféle más szempontok is befolyásolták, így a származás is. Az első sikertelen felvételem után a sorsom másként ala-

Édesapjával és nővérével a Hűvösvölgyben

kult, mert behívtak katonának, ott pedig egy kicsit redukáltabb művészeti élet folyt, amit elég rosszul viseltem. Két év és három hónapot voltam katona. Minket, mint a nyolcadik kerület katonaköteles ifjait, a nyugati határra vittek. Semmilyen olyan bajom nem volt, ami miatt ne soroztak volna be, bár akkoriban mindenki vegetatív neurózisban szenvedett a felmentés reményében.

– *Próbálkoztál azzal, hogy szimulálj valamilyen betegséget?*

– Nem is gondoltam rá. A katonaságnál volt egy olyan törekvés, hogy csináljunk rendezvényeket, szavalókört, s ehhez kellett díszítő csoport. Ennek okán sikerült feljőnnöm három hónapra Adyligetre egy úgynevezett kultúrbrigáddal, s így egy kicsit többet tudtam otthon lenni. A katonaság

alatt egyszer még felvételiztem az iparművészetire, de megismétlődött ugyanaz, mint a képzőnél. Amikor le-szereltem, már semmi kedvet nem éreztem a felvételizéshez, ezért elmentem dolgozni a Képzőművészeti Kiadóhoz segédmunkásnak.

– *Szerettél ott lenni?*

– Nagyon, mert kitűnő cimborákra találtam, s mert a segédmunka jellege rövid időn belül megváltozott. A kiadó rendelkezett egy úgynevezett kiállítási és propaganda csoporttal. A kiadó képzőművészeti kiállításokat utaztatott az országban. A mi csoportunknak az volt a feladata, hogy a kiállításokat berendezze. Ezek háromnapos kiszállások voltak, az egész országot beutaztuk, s így elég szabad életet élhettem. A fizetést sem nevezném csapnivalónak, és sokszor előfordult, hogy másfél nap alatt feltettük a kiállítást. A maradék időben hazajöttem, s tudtam festeni. Talán léhának nevezhető, de nagyon jó életem volt akkoriban.

– *Segédmunkásként mennyi időt töltöttél a Képzőművészeti Kiadónál?*

– Tizennégy évig voltam ott, a végén reklámpropagandával foglalkoztam, és egyre kevesebb igény volt a kiállítás-rendezésre. Aztán 1982-ben mentem át a Magvetőhöz.

– *Hogy adódott a váltás?*

– Lektort kerestek, megvolt az első kötetem, Parancs Janó, Fábri Anna dolgoztak ott, ők ajánlottak engem. Kaptam próbalektorálásokat, azokat elkészítettem, azután egyszer csak Kardos behívatott. Azt mondta, látja, hogy ez nekem jól megy, de ragaszkodik hozzá, hogy végezzem el a marxista-leninista esztétika szakot.

– *Mit szóltál hozzá?*

– Semmit, röhögtem. Aztán kiléptem a Képzőművészeti Kiadótól, és felvettek a Magvetőbe. Nagyon jó

volt, mert kétszer kellett bemenni a héten. Aztán egy jó évre rá újra figyelmeltetett Kardos, hogy iratkozzam be. Beiratkoztam. Egy szempontból nagyon jó volt: még kétszer sem kellett bemennem egy héten a kiadóba, csak egyszer, sőt a vizsgák idején egyáltalán nem kellett bejárnom. Voltak nagyon jó tanáraim, így Kéri Elemér, aki a Színművészeti Főiskolán tanított esztétikát, s akivel rokonszenveztünk egymással. A csoport pedig „link” alakokból állt, akiktől a munkahelyükön elvárták, hogy legyen valami papírjuk. Nagyon jó beszélgetéseink voltak. Akkorra a marxista terminológia már eléggé megfakult, s lehetett beszélni Nietzschéről, Schopenhaueréről, ami engem is érdekelt.

– 1968-tól a q1 csoport tagjaként állítottál ki.

– Ezek csoportos kiállítások voltak, s ehhez nekünk is kellett előzsűriztetni. Az orvosi egyetem volt klubjában, a Baross utcában elég gyakran állítottunk ki, szívesen láttak minket, de a Műszaki Egyetemen, az R Klubban s néhány művelődési házban is bemutathattuk alkotásainkat. Kiállíthattunk, csak nem számított. Vagy nem úgy. Azért eljöttek nobiles figurák is, kritikusok, idősebb kollégák vagy mesterek. Írni nem nagyon lehetett róla. Amikor az oroszlanbarlangban állítottunk ki, botrány lett belőle. Szemadám György akkor az állatkertben dolgozott mint állatápoló, s megszervezte, hogy az oroszlanbarlangban, az egyik sziklában kiállíthassunk, ami nagy port vert fel. Zelk írt róla az ÉS-ben egy elég gúnyos, de jópofa cikket. Amúgy nem nagyon írtak rólunk, inkább csak nyúl farknyi írások jelentek

meg, pedig az első kiállításunkat Frank János rendezte meg, de ő sem felelt meg a hatalom számára. Sokszor eszembe jut, hogy volt egy fotós kollégám, aki egy szilveszteri túrán Ausztriából átszökött Svájcba. Fotósként ott bejelentkezett a Kodak céghez azzal a kéréssel, hogy szeretne laboránsként elhelyezked-

Határőr társai között és Lenin elvtárs oltalma alatt

ni. Hetek múlva behívták, és közölték, hogy alkalmazzák. Ő megkérdezte: mi tartott ennyi ideig. Mire azt válaszolták, nem akarták elhinni, hogy ő a Nemzeti Múzeum fotósa volt és disszidált. Mert úgy vélték, hogy aki a Nemzeti Múzeum fotósa, az a szakma csúcsán van, a karrierjének tetején, s olyan gazdag ember, hogy eszébe sem jut disszidálni. Na ez az, ami itt nem így volt. Mi látszólag nagyon irigyelt posztokat töltöttünk be, nyavalyás fizetésekért, valódi szakmai elvárás nélkül.

– Kik hatottak rád és a q1 csoportra?

– Társaságunk tagjaira hatottak mindazok, akik a pop art előtt alkotnak. A mi idősebb barátaink, pártfogóink javarészt olyanok voltak, mint Bartha Lajos szobrász, az európai iskolának a köre, vagy olyan magányos festők, mint az Illés Árpád, Kornis vagy Gyarmati Tihamér. A legkülönbözőbb módokon

kapcsolódtunk hozzájuk, volt, akit személyesen ismertünk, míg másoknak csak a munkáit.

– Jól érzékelem, hogy a te korosztályod olyan mesterekkel volt körülveve, akik nagy figyelmet fordítottak rátok?

– Igen, de az sem egy elhanyagolható, hogy a fiatalabbak nagy tiszteletet tanúsítottak a mesterek iránt. Odafigyeltünk arra, amit mondtak. Sok tekintetben tudtuk, hogy mi az, amit mi másként fogunk tenni, de az irántuk való tiszteletünk példaszerűségük miatt megmaradt. Láttuk, hogy ezek az emberek milyen széles látókörűek, milyen színvonalon élnek, s milyen színvonal mellett nem állíthatnak ki, s ez példa volt számunkra. Felszabadító

érzés volt a társaságukban lenni, s tőlük tanulni is lehetett. Nagyon tájékozottak voltak, kivált Illés úgy az irodalomban, mint a zenében.

– Mesélnél a balatonboglári kápolnatárlatról?

– 1970-ben Bogláron Galántai kibérelt egy kápolnát, kifestette, rendbe hozta, és elkezdett ott kiállításokat szervezni. Ily módon egy hosszú kiáltássorozat indult, ami a hatalomnak nem tetszett, s ez abban nyilvánult meg leginkább, hogy folyton zaklattak bennünket a rendőrök. Botrány is volt, mert valaki feltörte a kriptát.

– Ki tette?

– Nem tudni, szerintem provokátorok. Nagy skandalum lett belőle, végül betiltották a kiállítást. Később valamilyen félhivatalos álcában mégis működött, mivel a településnek érdeke fűződött hozzá, a kiállítások ugyanis sok látogatót vonzottak Boglárra. Az a társaság azonban már nem szerepelt ott. Ennek a története

megjelent a *Törvénytelen avantgárd* című könyvben.

– *Mindezt hogy élted meg?*

– Mintha egy stupid útvészítőben kellett volna bolyonganom, egy idő után már nem sok kedvvel, bár a hetvenes évek második felében, kicsit lazább lett a légkör. Számomra az is kihívást jelentett, hogy a magánéletet és az alkotói munkát összeegyeztessem. Mivel hivatalosan sokáig nem fogadtak el, ez azzal is járt, hogy nem tudtam megteremteni azokat a körülményeket, amelyek a festéshez kellene, mint például egy műterem. Közben megnősültem, gyermekem született, s dolgoznom kellett, hiszen valamiből meg kellett élnünk. Ez túl soknak bizonyult ahhoz, hogy simán menjenek a dolgok.

– *Mikor és miért kezdte el az irodalom felé fordulni?*

– 1972-ben nősültem meg először, 1973-ban született a nagyobbik fiam. Akkor én már nagyobb részt rajzfilmmel is foglalkoztam, mert 1970-től kezdve az animációs filmek terén volt egy robbanás. Egy nagyon jó rendező barátom, Kovásznai György, aki azóta már meghalt, keresett rajzfilmesnek való embert. Úgy lehetne mondani, hogy a rajzfilmgyártásnak a művész típusához keresett embereket. Egy nap beállítottak hozzám a Kornis Dezsővel, hogy megnézzék a képeimet. Akkor elkezdtem rajzfilmmel foglalkozni, mindenféle funkcióban. Ezeket a filmeket Kovásznai rendezte, olyan alkotásokat mint a *Rügyfakadás*, a *Körúti esték*. Majd később dolgoztam *A helység kalapácsában*, a *Mohácsi vészben*, utóbbi rajzfilmváltozatát török miniatúra-alapokon készítettük. Érdekes munkák voltak, szerettem őket. 1976-ban elváltam, akkor eléggé légtüres térbe kerültem. S akkor valahogy úgy alakult a dolog, hogy érezni kezdtem, bár festek, valójában nem ez az én mondanivalóm.

Egyre többet írtam, s így szépen átment az egyik műfaj a másikba. Azt kell mondanom, majdnem észrevétlenül. Természetesen ment át, első igényként. Nem úgy kezdődött, hogy én szaladgáltam szerkesztőségekhez, nem is törekedtem rá. A verstani studiózás nem úgy folyt esetemben, mint a rajz, hogy elkezdtem volna metrum szerint szépen haladni, hanem „okádásszerűen”. Az akkori példaképeim, lengyel és amerikai költők passzoltak ehhez. A városi szlenget – amit az amerikaiak csináltak – éreztem magamhoz közeleink. A beat nemzedék költészete hatott rám leginkább.

– *Ösztönösen jött az életedbe a költészet?*

– Így tartom. Harold Pinter, aki akkor jelent meg a Nagyvilágban nagy mértékben hatott rám. Ebbe a költői szemléletbe valahogy bele-nőttem. Aztán elcsodálkoztam, amikor elmentem irodalmi társaságba, hogy mások ezt nem értik. Mai napig is tapasztalom ezt. Szinte azt kell mondanom, egész más gondolkodásuk alakult ki a bölcsészeknek, azoknak akik tanulták az írói mesterséget, akik egyetemi szinten tanultak irodalomtörténetet. Én ugyanúgy ismertem a magyar irodalmat, mint ők. 1956-ban jelent meg nagyon alacsony példányszám-ban a francia költők antológiája, s hatását tekintve nekem úgy tűnt, mintha meg sem jelent volna. Mintha nem tett volna semmiféle hatást a kortársakra. Később rájöttem, hogy Marsall Laciékra, és az Orbán Ottó-féle körre hatott, csak akkor nem ők voltak a harsányak. Végül mégiscsak megvolt a hatása, s ezekkel én már szót tudtam érteni. Hiába voltam mellettük a legfiatalabb, akkor is jobban értettem őket, mint egy másfajta társaságot.

– *S nyilván fontos is volt számod-ra ez a társaság, hiszen egy alkotói*

pályán fontos, hogy legyen vissza-jelzés.

– Akkoriban még ez a nagy szembenállás nem volt, mint ami ma jellemző. Mindig éreztem, hogy vannak itt nagy különbségek, például ízlésbeliek, de amíg a barátság fennállt, nem volt különösebb jelentősége. Amikor viszont elkezdett barátságtalanná válni ez a különbség, s érdekek léptek be, olyan hangütéssel, hogy „ti leföldrőtök itt mindent”, „de nem úgy, mint ti”, elkezdett pénzszagúvá válni minden, ettől a pillanattól kezdve az egész a békétlenség melegágya volt.

– *Ezek szerint amíg tartott a barátság, a barátság felülírta az esztétikumot?*

– Most mintha életre-halálra menne a véleménykülönbség. De amikor ennek már az a következménye, hogy nem is olvas valaki mást, csak a saját körének a dolgait, csak arról van jó véleménye, de attól válogatás nélkül minden tetszik neki, a dolog meghalt, be van fejezve. Volt egy francia kritikus, aki arra törekedett, hogy senkit ne ismerjen személyesen, akiről ír, mert így nem lehetett elfogult. Ez ma nem jellemző. Kis ország vagyunk, itt, mint Mészöly mondta, egymás hóna alatt vagyunk. De az nem elég, hogy egymás hóna alatt vagyunk, törekszünk is rá, hogy oda kerüljünk, s ez borzasztó. Csak nem tudom, miként lehetne ez másképp. Mikor még a festők között mozogtam inkább, mindig azt mondták, hogy sokkal jobb a helyzet az irodalomban. Ebben volt némi igazság, mert hosszú ideig a festők közül so-kan nem állíhattak ki olyan könnyen, ha a vonaltól nagyon különböztek. Ehhez képest az irodalomban könnyebben megjelentek már a hatvanas években is olyan kötetek, amelyek eltértek az akkori elvárástól. Író barátaimtól meg mindig azt hallottam, hogy a festőknek milyen jó, ott van a Kánaán. És egyik sem igaz.

– Az első köteted miként fogadták ismerőseid? Nem mondták, hogy te képzőművész vagy, miért írsz?

– De. Ráadásul a festő barátaim azt mondták, hogy rendben van, megjelenik könyved, de mi van a képekkel? Soha nem próbáltam ezt megmagyarázni.

– Neked mindkettő roppant fontos.

– Így van. Az is maradt, s nem is tudok másképp gondolkozni. Egy idő múlva, nagyjából a második kötetem után azt vettem észre magamon, hogy korábban festő szemmel néztem a világot, s ez a látásmód lassan elhomályosodott. Utána nem jött semmi, mert a látásmód úgy egészében nem változott meg, csak mintha egy vonás eltűnt volna belőle. Hangsúlyosabban láttam dolgokat, amíg festő szemmel néztem. S az irodalom ehelyett nem hozott más szemléleti vagy látványbeli változást. Bár én nagyon erősen, képszerűen látom, amit írok, de ez egyfajta belső látás.

– Egy üres felület és az üres papír előtt ugyanaz az érzés fog el, csak a szemlélet különböző?

– Igen. Olyannyira így van, hogy amíg kézzel írtam, egészen más típusú sorok jöttek létre, s a kontextus is meghittebb volt. Amikor elkezdtem géppel írni, s megjelent tisztán egy szöveg, mert akárhogy átírtam, akkor is tiszta felületű kép maradt, írásaim objektívebbek, hűvösebbek lettek. De nekem ez tetszett, s törekedtem is rá, hogy legyen egy hűvösebb hangütésem.

– Ez az utóbbi két-három köteteden nagyon érződik, és sokkal tömörebbek is, mint előző köteteid.

– Nyilván törekszem is a tömörségre, aztán, hogy sikerül-e, nem tudom.

– Mi motiválja ezt a törekvést?

– Szeretem a barokk költészetet is, de úgy érzem, semmiképpen nem csinálnám. Erre a kérdésre minden időben másfajta választ próbáltam adni. Például volt, amikor úgy gondoltam, hogy a költészetem legyen emblémaszerű, ne legyen túl sok a körítés. Fontos volt, hogy mások szá-

Második feleségével és fiukkal

mára is egyértelmű legyen, amit én gondolok. Azon kívül észrevettem azt, hogy ha hosszú lére eresztettem valamit, akkor abból haszontalan ömlenyek keletkeztek, amik szétzilálták a verset. Mivel az írás mellett a legfőbb foglalatosság mégiscsak a húzás, ezért kialakult valamiféle kritikai szempont bennem a saját dolgaimmal szemben is. Mondhatnám: irtom, ami irtandó. Néha úgy kiirtom, hogy már csak két sor marad összesen, de az esetleg már jó. Volt egy versszerkesztési módszerem. Rájöttem, hogy ezeket a megmaradt kétsorokat laza szerkezetben elrendezhetem egy cím alá. Ezeknek a soroknak a „széttartását” például ismétlésekkel megszüntethetem, s így létrejött egy „deákos” valami, amit néhol mottókkal egészítettem ki. Kialakult egy számomra izgalmas szöveg. Később megtörtént az is, hogy képes voltam eleve így írni. De ezek a versek mégsem lettek annyira tömörek.

– A Fojtatás című köteted éppen címében betűjátékkal tükröz egyfajta formai látásmódot is.

– Majdnem tíz év telt el a válogatott kötetem után, gyűlt az anyag, s gondolkodtam, mit lehetne tenni. S akkor kézenfekvőnek látszott, hogy azt mondjam: folytatás. Aztán történtek olyan magánéleti események, a második feleségem halála, amelyek a másik szövelem tartalmát erősítik fel.

– E kötet 1999 decemberében versciklusát olvasva azt jegyeztem fel magamnak: mennyi kitárlkozás és szemérem.

– Ez nem tud formálódni, ez adottság, ami valószínűleg azért tud papírra kerülni, mert nem fékezem. Vagyis olyan érzelmek, emlékek is a felszínre kerülnek, amelyeket nem tu-

dok ellenőrizni. Így nyilván megjelenik a bennem lévő kettősség. Mert egyébként biztosan fegyelmezném mindezt, csak valószínűbb, hogy nem tudom. Amúgy is egy ilyen tapasztalat megírása rengeteg kellemetlenséggel jár, s nyilvánvaló, hogy nem szórakozásból írom, inkább belső kényszerből. S persze millió meggondolás társul hozzá, így az, hogy egyáltalán szabad-e ilyet megírni, s még most is úgy gondolom, hogy talán nem kellett volna.

– Miért gondold így?

– Mert a feleségem halála intim történet. Mindig azzal mentem fel magam, hogy mások megírják ugyanígy. Máskor tudomásul veszem, hogy ezt meg kellett írni.

– A megírás bizonyára segítette a feldolgozást is.

– Persze, ugyanakkor ezt a történetet, mint bármilyen más történetet is, sokféleképpen lehet megírni. Ezért állandó kérdés az, hogy az

igazság mennyire sérülékeny, de a hiány ugyanolyan borzasztó. Lehetetlen, hogy csak a versformáló józan ész működjön, és ne szivároгjon fel semmi a mélytudatból. A költészetben sarkalatos hibának érzem, ha valaki csak azt írja meg, amit a józan eszével felfog, mert azt nem tudom lírai közegnek érezni. Még csak átmenetileg sem tudom elképzelni, hogy csak a józan fejemmel írjak. Vannak mániákus nagy költők, akik mindig ugyanazt a verset írják. Azt sem tartom kárhözatosnak, sőt, az egy típusa a költészetnek.

– *Az Emlékkönyv miért lett emlékkönyv?*

– Játékból. A könyv és a könyv a régi magyar nyelvben össze is kapcsolódott. Az emlék pedig kapcsolódik az egészhez. Másrészt az emlékkönyv a gyermekkoromhoz is kapcsolódik, hiszen a nővérem és más lányok írtak emlékkönyvet, s felmelegszik az ember szíve, ha ilyesmire gondol.

– *A cukormotívum is erre hajaz.*

– Sokszor előhozom a cukrot, valamilyen oknál fogva, nem tudom miért. Nem nagyon találkozom már ezekkel a recsegő, olvadozó cukorkákkal, amelyek oly jellemzőek voltak az ötvenes években, amikor a moziba járók ezeket szopogatták. Jó emlék.

– *Rendkívül rokonszenvesse teszi lírádat, a mulandóságnak ez a diszkrétan megszólaló hangja. A konkrét tényeken túl tudsz úgy általánosítani, hogy valami közös tapasztalatot írsz meg, gondolkodok itt például a szorongásokra.*

– Amennyi ebből tudatos lehet, fel-tétlenül az. Végül is a mulandóság és a szorongás mindnyájunk közös él-ménye, csak kérdés, hogy kit hogyan talál meg. Hogy miként alakul az ember gondolkodása erről az egészről, miként zárja ki az életéből magát az elmúlást vagy a halált, mint tapasztalatot, vagy miként tudja ezt szublimálni, jellem kérdése. Egyéntől függ, hogy ez hogyan érik meg, s miként

épül be esetleg a költészetbe. Az is biztos, ha valamit erről elmondok, nem egészen úgy van. Elmondok róla valamit, amit el tudok mondani.

– *Vallásos vagy?*

– Igen, de nem vagyok templom-ba járó. Ugyanakkor az eddigi életem során mindig jártam valami mi-att templomba, mindig voltak közeli ismerőseim között egyházi emberek. Teológiai érdeklődésem mindig volt, a Bibliát rendszeresen olvastam, a vallási tartalmak fontosak az életemben, még ha nem is ezek körül forog-nak állandóan a gondolataim. Az avantgárdnak ez a kezdeti prófétai korszaka, amelyhez én festőként is kapcsolódtam, annyiban különbözött a későbbi irányzatoktól, hogy nagy-on inspirált volt metafizikai tartal-makkal. S valamiképpen meg is kí-vánták abban a körben, ahol mozog-tam, hogy az ember tisztában legyen a feltehető kérdésekkel.

– *Miért csináltál könyvkiadót?*

– Nem az én ötletem volt. 1989-ben még Jovánovics Miklós volt a Magvető igazgatója, akivel én jó vi-szonyban voltam, bár moszkovita, vonalas ember volt, de rendelkezett kiváló tulajdonságokkal is. Abban az időben már érezte, hogy milyen irányban fog elmozdulni az élet, s a szükséges lépéseket megtette. Ak-korra nyilvánvalóvá vált, hogy a Magvető az addigi műszámot már nem fogja bírni. S elsők között a verseskötetekről derült ki, hogy úgymond nincs rájuk igény. Jovánovics létrehozott egy kiadót, amit profitorientált irányba akart te-relni. Eleinte nagyon jól ment. Többféle profilú kiadót akart létre-hozni, így olyat is, amely a költé-szetre specializálódik. A nevé-n hosszú ideig gondolkodott minden-ki. Végül az lett, amit én mondtam, mert addig erősködtem. Orpheusz. Majd engem jelölt ki a vezetésére, ami nagyon meglepett, de csak

heccből is elvállaltam. Már az elején sokan jöttek és mondták, hogy tönk-re fog menni ez a kiadó, s bevallom, nekem is voltak kétségeim. Az első kiadási széria abból az anyagból állt, amit a Magvető már elfogadott, de megjelentetni nem akart, s ezért át-adta. Kiadtuk Határ Győzöt, Bertó-kot, Somlyót, Orbán Ottót. Lénye-gében ezzel az alaptőke majdnem el is fogyott. Akkor a minisztérium mellett működött még valamiféle pénzosztó hely, s onnan tudtam az éves keretre pénzt kérni. Egy elég jó tervet adtam be, így kaptam még egy évre való muníciót. Majd lassan létrejött az NKA, s akkor már oda pályáztunk, s persze ahová még tud-tunk. Érdekes, hogy az összes létre-hozott szatellit kiadó közül lényegé-ben az Orpheusz élte túl a könyvki-adás átalakulásával járó lavinát. Ké-sőbb kivásároltuk az egész kiadót, ki kellett költöznünk a Vörösmarty tér-ről, mert minden megváltozott. Emi-att voltak álmatlan időszakaim, akkor még kicsi volt a fiam is, nyomasztott a felelősség, s az, hogy pénzzel kell kínlódnom. Aztán valahogy belejöt-tem, de most sem érzem úgy, hogy ez a fajta gondolkodásmód volna kívá-natos egy ilyen vállalkozáshoz.

– *De mégiscsak működik.*

– Igen. S volt olyan év is, amit nem szégyellek.

– *Az előbb említett költők névsor-ra, akiknek a műveit először kiadtá-tok, meghatározott egy arculatot is, ha jól érzékelem?*

– A nagyágyúk nyilvánvalóan nem kerülhettek hozzám, viszont az említett nagyon rangos névsorban szereplők köteteit kiadhattam, akik-nek akkor persze még más volt a megítélésük, mint ma.

– *Fiatalok kötetét is megjelente-d, mennyire érzed ezt feladatodnak?*

– Nem érzem feladatomnak, an-nál is inkább, mert nem gondolom, hogy különbség lenne egy fiatal-em-ber és egy ötvenéves férfi tíz év ki-

hagyással megírt kötete között. Ha valaki csak első köteteseket ad ki, az valóban misszió. Én ezt túlzásnak tartom, de nem látom problémának. Egy folyóirat műhelyében is igyekeznek felfedezni fiatalokat, de nem mindig van felfedezni való ember. S szerintem az is fontos, hogy aki van és jó, azt fedezzük fel, hiszen léteznek olyan alkotók, akiket nem akarnak felfedezni.

– Szerinted ennek mi az oka?

– Sok oka lehet, nyilván emberi vagy ízlésbeli ok is, s olyan is akad, aki nem talál társakat azon a vonalon, amelyiken elindult, de anyagi okai is lehetnek. És olvasni is kellene.

– Hogy látod, mennyire olvas a szakma?

– Azt hiszem, nem nagyon. Ha olvasnak is, nem elég figyelmesen. Ahogy baj az irodalom művelőinek körében az élmények hiánya, hasonlóképpen a kritikusoknak sincs elég élményük. Persze születtek nagy életművek kevés élményből, gondoljunk csak Emily Dickensonra vagy a Brontë nővérekre, akik bizonyították: a kevés élmény is elég, ha rendelkezik kellő mélységgel.

– *Manapság nem okoz nehézséget azoknak a köteteknek a kiadása, amelyekre a te kiadód vállalkozik?*

– Dehogynem. Persze valamilyenre ügyesnek kell lenni, de az ügyesség önmagában kevés. Kiadhatnék szakácskönyvet is, nyilván piacképesebb lenne, de úgy vélem, ha valaki művel valamit, ragaszkodjon ahhoz, amit maga is jónak gondol, ha már beleölté magát, s mellette áll egész pályájával, nincs értelme változtatni. Az, hogy most éppen divatos-e a lóverseny vagy nem, nem jelenti azt, hogy a lovak, a zsoké s az az életérzés, ami a lóversenyt jellemzi, elvesztette volna a maradék vonzerejét is. Egy bizonyos országban, egy bizonyos közönség számára bizonyosan elvesztette, mert lenevelték róla. Nincs ló, nincs pénz, zsoké sincs már ebben a bizonyos országban, csak óriások vannak és kis lovak... Egy magára adó országban, mi különös van abban, ha a harangozók összejönnek, s alapítanak egy egyletet, s a következőkben a harangozást fogják gyakorolni, majd külföldre járnak tapasztalatot cserélni? Ez teljesen normális elmebaj. A köl-

tészet azért annyira nem más, az is valami hasonló. De talán több ennél... Mert egy egész világot hordoz magában, s egyfajta gazdagodás lehetőségét, amit nem lehet olyan könnyen megosztani, csak nyilvánvalóan azokkal, akik legalább ugyanolyan jártassággal bírnak benne. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy nem is érdemes ilyen beszélgetést kezdeményezni. Dehogynem.

– *Soha nem is szólt a széles tömegeknek.*

– Egy bizonyos történelmi időszakban, nem is olyan régen azt gondolták. Megvolt a haszna is, mert kiadták a klasszikusokat három forintért, ami igen dicséretes dolog. De hogy az a széles tömegeknek szólt volna, változatlanul nem igaz. Miért volna az? A gyémántművesek az egész világnak dolgoznak? Frászt.

– *Téged mint költőt ez nem nyomaszt?*

– Mint költőt nem, de mint embert igen. Régebben felmerült a kérdés: kinek írjál? Aztán kiderült, hogy vannak emberek, akik igénylik – akkor azoknak.

Erős Kinga

Három a nagyfiú (Ferdinandy Györggyel és Kemsei Istvánnal)